

Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts

GAISMA ĒNU GALERIJĀ

**Latvijas mākslas vēstures zaudējumi un atradumi
topošos pētījumos**

**Letonikas VII kongresa
mākslas zinātnes sekcijas
referātu kopsavilkumi**

LET NIKA

2017

Sekciju
Latvijas Mākslas akadēmijā
Rīgā, Kalpaka bulvārī 13,
10. auditorijā,
2017. gada 27. oktobrī
rīko
Latvijas Mākslas akadēmijas (LMA)
Mākslas vēstures institūts (MVI)
(Akadēmijas laukums 1–301/302, LV–1050 Rīga
www.lma-mvi.lv / T. 67227852)

Darba grupa: Kristiāna Ābele (vadītāja), Daina Lāce un Stella Pelše

Paldies par sadarbību
LMA Mākslas zinātnes nodaļai
un Inesei Siricai personīgi

Autori:
Ilona Audere, Kristiāna Ābele, Aija Brasliņa,
Karīna Horsta, Eduards Kļaviņš, Daina Lāce,
Edīte Parute, Zane Prēdele, Edvarda Šmite, Baiba Vanaga

Sastādītāja un redaktore: Kristiāna Ābele

© LMA Mākslas vēstures institūts un autori, 2017

ISBN 978-9934-8721-0-5 (iespieddarbs)
ISBN 978-9934-8721-1-2 (PDF)

Letonikas VII kongresa sekcija

GAISMA ĒNU GALERIJĀ: LATVIJAS MĀKSLAS VĒSTURES ZAUDĒJUMI UN ATRADUMI TOPOŠOS PĒTĪJUMOS

Latvijas Mākslas akadēmijā 2017. gada 27. oktobrī

Darba kārtība

- 11.00–11.20** Pulcēšanās un reģistrēšanās
- 11.20–11.30** Ievadvārdi
- 11.30–12.00** **Edīte Parute.** Viduslaiku Rīgas iedzīvotāju tērpsnās paradumi 13.–16. gadsimtā: Lokālās modes ainas rekonstrukcijas mēģinājums
- 12.00–12.30** **Daina Lāce.** Reinholda Šmēlinga skices un projekti Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kolekcijā
- 12.30–13.00** **Ilona Audere.** Acu priekšā noslēptais. No jauna atrastie vitrāžu dārgumi Latvijas muzeju krātuvēs un funkcijas mainījušās ēkās
- 13.00–13.30** **Karīna Horsta.** No pilīm līdz kolhozu ciematiem: Ernesta Štālberga Latvijas arhitektūras vēstures attēlu kolekcija Latvijas Valsts arhīvā
- 13.30–14.30 Pusdienu pārtraukums
- 14.30–15.00** **Edvarda Šmite.** Vecas ēnas un jauni avoti stāstos par Johanu Heinrihu Baumanī
- 15.00–15.30** **Eduards Kļaviņš.** Vēl viens aizmirsts Latvijas mākslinieks – Johans Ferdinands Blaževičs
- 15.30–16.00** **Kristiāna Ābele.** Svitenes gleznu galerija 19. gadsimtā un tās īpašniece Cecīlija fon Anrepa-Elmpta
- 16.00–16.30 Kafijas pārtraukums
- 16.30–17.00** **Baiba Vanaga.** Papildinājumi 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma Latvijas mākslinieču darbu “galerijai”
- 17.00–17.30** **Zane Prēdele.** Jāzepa Vītola portretu kolekcija: Zaudējumi un atradumi
- 17.30–18.00** **Aija Brasliņa.** *Post scriptum* Jaņa Rozentāla jubilejas gadam
- 18.00** Noslēgums

Sēdes vada Kristiāna Ābele (I, III) un Daina Lāce (II).

Mākslas vēsturnieki – ne tikai tālas, bet arī tuvas pagātnes pētnieki – lielu daļu profesionālās darbības pavada, iepazīstot un līdzveidojot savdabīgu ēnu galeriju, kurā viņi redz un palīdz citiem iztēlē ieraudzīt zudušas vērtības, kas atklājas tiešās un pastarpinātās liecībās – attēlos, aprakstos, nostāstos. Laiku pa laikam tomēr izrādās, ka sēras par kāda mākslas darba vai manuskripta bojāeju ir bijušas priekšlaicīgas.

Domājot par to, kā ēnu galerija top, izgaismojas un kopējā mākslas ainā mijiedarbojas ar oriģinālu realitāti, valsts pētījumu programmas “Letonika” LMA Mākslas vēstures institūta grupa aicināja mākslas un arhitektūras pētniekus dalīties ar saviem atklājumiem un atziņām.

**VIDUSLAIKU RĪGAS IEDZĪVOTĀJU
TĒRPŠANĀS PARADUMI 13.–16. GADSIMTĀ
Lokālās modes ainas rekonstrukcijas mēģinājums**

Edīte Parute

Viduslaiku perioda (13. gs. sāk.–16. gs. sāk.) Rīgas iedzīvotāju tērpšanās paradumu ainas rekonstrukcija ir viens no uzdevumiem referāta autores promocijas darbā “Rīdzinieku modes tērpa vēsturiskā evolūcija (13.–18. gs.) vizuālās kultūras un sociāli ekonomisko faktoru kontekstā”, kas paredz konstatēt Rietumeiropas modes ideju ienākšanu Latvijas teritorijā. Tika izvirzīta hipotēze, ka jaunu tendenču ienākšana un izmaiņas vietējo iedzīvotāju tērpšanās paradumos izrietēja no vēsturiskās situācijas Latvijas teritorijā 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā, jo, sākoties krusta karu laikmetam Austrumbaltijā, tur veidojās arī svarīgi priekšnoteikumi pilsētnieku ārienes pārvērtībām.

Jauno modes tendenču adaptācijas un lokālo īpatnību konstatēšanu būtiski apgrūtināja vizuālā materiāla trūkums. Norādes uz viduslaiku perioda tērpšanās paradumiem sniedza savrupi arheoloģiskie atradumi, kas galvenokārt attiecināmi uz Rīgas 13. gs. kultūrlāni, atsevišķi priekšmeti no 12. un 14.–16. gs. un epizodiskas liecības ikonogrāfiskajā materiālā.

Fragmentārās vizuālās liecības tika papildinātas ar rakstītajos avotos atrodamo informāciju. Viens no būtiskākajiem viduslaiku Latvijas vēstures avotiem – Livonijas Indriķa hronika – ļāva izdarīt secinājumus par Eiropas modes ideju ienākšanas sākumu Rīgā. Viduslaiku Rīgas iedzīvotāju tērpšanās ainas rekonstrukcija bija iespējama, meklējot ziņas dokumentos, t. sk. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra materiālos, “Rīgas parādu grāmatas” ierakstos, Rīgas vairumtirgotāju un lieltirgotāju vēstulēs (15. gs. vidus), Rīgā ienākušo preču sarakstos, “Namnieku runās”, amatnieku šrāgās un greznības noteikumos.

Balstoties uz Rietumeiropas modes analogijām, tika secināts, ka pirmie jauno tendenču nesēji pilsētā bija augstākās garīdzniecības pārstāvji un bruņniecība. Turpmāko modes tērpa attīstību Rīgā noteica tirdzniecības nozīmes pieaugums, kam attiecīgi pakārtojās amatniecība. Rīgas iekļaušanās ietekmīgajā Hanzas savienībā (1282) iezīmēja pagriezienu turpmākajā pilsētas izaugsmē, to tuvinot Rietumeiropas modei.

No 13. līdz 16. gs. rīdzinieku turīgākās aprindas tērpos atspoguļoja ilgstošu evolūciju no romānikas stila modes vēlinajām izpausmēm 13. gs. gaitā līdz romānikas un gotikas elementu sajaukumam 14. gadsimtā. Arī 15. gs. Rīgā joprojām vēl dominēja gotikas modes izpausmes, kurās atbalsojās vācu kultūras ietekme.

Literatūra

Celmiņš, Andris. Zemē apslēptā pilsēta: Izstāde par 1991.–1997. g. arheoloģiskajiem atradumiem Rīgā. – Rīga: Puse, 1998.

Boucher, François. A History of Costume in the West. – London; New York: Thames and Hudson, 1997. – New, enlarged ed.

Hamels-Kīzovs, Rolfs [Hammel-Kiesow, Rolf]. Hanza. – Rīga: LU žurnāls “Latvijas vēsture”, 2003.

Johnstone, Pauline. High Fashion in the Church: The Place of Church Vestments in the History of Art from the Ninth to the Nineteenth Century. – Leeds: Maney, 2002.

Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē / Atb. red. Andris Caune. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998–2015. – 1.–8. sēj.

Šterns, Indriķis. Latvijas vēsture. 1290–1500. – Rīga: Daugava, 1997.

Šterns, Indriķis. Latvijas vēsture. 1180–1290: Krustakari. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2002.

Zariņa, Anna. Apģērbs Latvijā 7.–17.gs. – Rīga: Zinātne, 1999.

Žeiere, Irita. Arheoloģiskās liecības par apģērbu Latvijā 13. gs. – 18. gs. – Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008.

Вейс, Герман [Weiß, Hermann]. История цивилизации. В 3-х томах. – Москва: ЕКСМО-пресс, 1998.

REINHOLDA ŠMĒLINGA SKICES UN PROJEKTI Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja kolekcijā

Daina Lāce

1879. gadā Rīgas pilsētas arhitekta amatu no Johana Daniela Felsko (*Johann Daniel Felsko*, 1813–1902) pārņēma Reinholds Šmēlings (*Reinhold Schmaeling*, 1840–1917), vienīgais arhitekts Baltijā, kas studijas Ķeizarkajā mākslas akadēmijā Pēterburgā pabeidza ar Lielo zelta medaļu un stipendiju mācību ceļojumam pa Eiropu.

Līdz šim vispilnīgāko faktoloģisko informāciju par Reinholda Šmēlinga studijām Pēterburgas akadēmijā varēja iegūt no Sergeja Kondakova (*Сергей Кондаков*) sastādītā “Krievu mākslinieku saraksta” (*Список русских художников*, 1914): “Šmēlings (..) 1863. gadā – 2. sudraba par “Klostera vārtu zvanu torņa projektu”; 1864. gadā – 1. sudraba par “Pasaules kongresa ēkas projektu”; 1866. gadā – 2. zelta medaļu; 1868. gadā 1. zelta medaļu par “Konservatorijas ēkas projektu”. Bijis Mākslas akadēmijas ārzemju pensionārs. 1873. gadā ieguvis akadēmiķa nosaukumu.” Tādējādi Šmēlinga arhitektūras studijas var raksturot vienā teikumā, tomēr viņa izglītošanās un pilnveidošanās ceļš ir ievērojami daudzslāņaināks.

Jānis Krastiņš savā grāmatā “Rīgas pilsētas arhitekts Reinholds Šmēlings. 1840–1917” (2011) atzīmē, ka “daļa no viņa zīmējumiem ir arī Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā” – RVKM. Publicētā informācija rosināja klātienē iepazīties ar šo darbu kopu muzeja fondos. Šmēlinga skices un projektus divās mapēs RVKM 20. gs. 70. gadu sākumā nodeva Valerians Vladimira dēls Šmēlings – arhitekta mazdēls. Hronoloģiski un tematiski minētajā kolekcijā ir trīs materiālu grupas – studiju gadu darbi, Eiropas ceļojuma skices un vēlinie, nerealizētie projekti.

Šmēlinga studiju laikā (1858–1868) izstrādātie datētie un nedatētie projekti uzskatāmi parāda tematisko daudzveidību vienas desmitgades robežās: “Arsenāls neogotiskās formās”, “Klostera vārti ar zvanu torni”, “Pasaules kongresa ēka”, “Publiskā pirts”, “Dārznieka māja”, “Kapliča ar kupolu”.

Šmēlinga ārzemju ceļojuma (1869–1872) skices ļauj daļēji rekonstruēt Vācijas un Itālijas studiju maršrutu un noskaidrot viņa interešu objektus. 1869. gadā stipendiāts skicēja Bambergā, Heidelbergā un Maulbronas klosteru kompleksā, 1870. gadā apmeklēja Minheni, Florenci, Prato un Pizu, 1871. gada martā iepazīna Romu, no 1871. gada augusta līdz 1872. gadam uzturējās Venēcijas apkaimē, bet 1872. gada vasarā devās uz Palermo un ar atkārtotu Romas apmeklējumu noslēdza Itālijas arhitektūras un dabas studijas.

Vēlākais projekts (1916) kolekcijā ir tapis Pirmā pasaules kara noskaņās.

ACU PRIEKŠĀ NOSLĒPTAIS
No jauna atrastie vitrāžu dārgumi
Latvijas muzeju krātuvēs un funkcijas mainījušās ēkās

Ilona Audere

Vēstures notikumi, valsts kultūrpolitikas prioritāšu, zinātnieku paaudžu maiņa un citreiz vienkārša nevērība padara mūsu kultūras dzīvē svarīgas lietas par “zudušām”, kaut arī tās bieži vien ilgu laiku nemanāmi atrodas rokas stiepiena attālumā.

1936. gadā, nodibinoties Latvijas brīvvalsts Amatniecības kamerai, tika pārtraukta Mazās ģildes darbība. Daudzi ģildei piederējuši priekšmeti, to skaitā gleznas, skulptūras un vitrāžas, nonāca Rīgas Doma muzeja – tagadējā Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja – krājumā. Gadu desmitu gaitā no kultūras atmiņas pamazām izdzisa izņemtās logu vitrāžas, kurās 20. gs. 20. gados atveidoti vēl Mazās ģildes slēgšanas laikā dzīvojušu amatnieku brālības vecāko portreti, un vaļējās verandas logs, jo pēc ēkas pārveides 30. gados tam bija zudusi sākotnējā nozīme. Bija izdzēsta visa uzskatāmā informācija par Eiropā ļoti slavenās Hannoveres darbnīcas *Henning & Andres* sniegumu Rīgā.

Pirmā nopietnā interese par zudušajām vērtībām tika uzjundīta Rīgas astoņsimtgades laikā, kad Mazās ģildes ēku restaurēja un plašākai publikai tika piedāvāts privātvēsturnieka Aleksandra Frīdriha Neilanda pētījums par Mazās ģildes vēsturi, tomēr arī tad *Henning & Andres* logi palika “zudušo” vērtību sarakstā. Pētot Latvijas vitrāžu vēsturi, Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja krājumā ieraudzīju meklēto. Tālākais rezultāts bija pārsteidzošs – atkal gaismā skatāmi par zudušiem uzskatīti stikla portreti, ievietoti savās oriģinālajās logailās. Liekot mozaīkas gabalu pie gabala, atklājās arī verandas loga glezna, kurai gan vēl mērojams atpakaļceļš.

Pa laikam gaismas stars uzspīd arī privātpersonu “glabātuvēs” apslēptiem Latvijas dārgumiem, kas tur nonākuši dažādu valstisku un institucionālu kolīziju dēļ. Pie tādiem pieder Ernsta Todes (*Ernst Tode*) darbnīcas un Kārļa Brencēna vitrāžu atradumi.

Atsevišķi skatāmi ir gadījumi, kad mākslinieciski vērtīga vitrāža visu laiku atradusies savā vietā, bet ir maskēta no sabiedrības vai pagaisusi no atmiņas. Šo grupu pārstāv Kristapa Morberga nama, bijušā Jūrnieku kluba un citu vitrāžu piemēri.

NO PILĪM LĪDZ KOLHOZU CIEMATIEM
Ernesta Štālberga Latvijas arhitektūras vēstures attēlu kolekcija
Latvijas Valsts arhīvā

Karīna Horsta

Referāts veltīts arhitekta Ernesta Štālberga (1883–1958) savākto fotoattēlu un citu vizuālo materiālu apjomīgās kolekcijas raksturojumam, izceļot Latvijas arhitektūras vēstures tematikai atbilstošo kolekcijas daļu.

Gandrīz visa zināmā Štālberga radošā mantojuma dokumentācija atrodas Latvijas Valsts arhīva 95. fondā; kopumā tajā ir vairāk nekā 20 tūkstoši glabājamo vienību. Šie materiāli Štālbergu atklāj ne vien kā radošu personu, aktīvu pedagogu un zinātnieku, bet arī kā aizrautīgu arhitektūras fotogrāfu un vizuālo materiālu kolekcionāru. Viņa krājumā atrodamas fotogrāfijas ar pilsētu, ēku un interjeru skatiem, kā arī liels skaits dažādu vēsturisku materiālu un zinātniskās literatūras fotokopiju.

Ar Latvijas arhitektūru saistītos attēlus var grupēt hronoloģiski un tematiski. Šie materiāli aptver visus Latvijas arhitektūras vēstures posmus no viduslaikiem, baroka un klasicisma laikmeta līdz pat Štālberga aktīvās darbības laikam, noslēdzoties 20. gs. 50. gados. Savukārt no tematiskā viedokļa kolekcijā pārstāvēti gan dažādi ēku būvtipi, piemēram, baznīcas, muižu pilis un sabiedriskas ēkas, gan vēsturiskā koka apbūve un pilsētībūvnieciski ansambļi, gan atsevišķas ēkas un to interjeri. Kolekcijā ir ne vien realizētu celtnu fotoattēli, bet arī arhitektūras studentu un profesionāļu radīto projektu fotokopijas.

Šāda attēlu uzkrājuma veidošanās saistāma ar Štālberga profesionālo darbību – arhitektūras praksi un pasniedzēja darbu Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē, kā arī zinātnisko darbu LPSR Zinātņu akadēmijas Arhitektūras un celtniecības institūtā, strādājot pie izdevuma “Latvijas PSR arhitektūras vēsture laika posmā no XVI gs. līdz XIX gs. vidum” un nodaļas par Latvijas arhitektūru grāmatai “Vispārējās arhitektūras vēstures īsais kurss”. Šos viņa redakcijā tapušos manuskriptus politisku iemeslu dēļ tā arī nekad nepublicēja. Štālberga materiāli par sava laika arhitektūru vairāk saistāmi ar personiskajām interesēm un kontaktiem. Viņa atlasīto celtnu un projektu skaitā ir daudzi mūsdienās nezināmi vai mazzināmi objekti, kas paplašina priekšstatu par arhitektūru un celtniecību 20. gs. 20. un 30. gados.

Tā kā šīs unikālās fotogrāfijas izceļas ne vien ar augstu attēla kvalitāti, bet lielākoties arī ar precīzu informāciju par ēku, tās arhitektu, datējumu, fotogrāfijas uzņemšanas gadu un autoru (galvenokārt tie ir Arhitektūras fakultātes studenti), šo daudzveidīgo attēlu kolekciju vērts popularizēt arhitektūras un mākslas pētnieku vidū.

VECAS ĒNAS UN JAUNI AVOTI STĀSTOS PAR JOHANU HEINRIHU BAUMANI

Edvarda Šmite

Informācija par Johana Heinriha Baumaņa (*Johann Heinrich Baumann*, 1753–1832) dzīvi un radošo darbību ir fragmentāra un ļoti skopa. No savulaik uzskaitītajām vairāk nekā 1700 gleznām mūsdienās Latvijā zināmas apmēram 50 jeb aptuveni 3 % no viņa darbiem. Šādos apstākļos gandrīz katrs izteikums par Baumanu ir vien pieņēmums vai minējums, turklāt ar visai zemu ticamības pakāpi. Tomēr pēdējos gados apzinātie dokumenti, pētījumi un publikācijas ļauj izteikt dažas versijas, kas šķiet pietiekami ticamas, lai ar tām dalītos.

Līdzšinējās publikācijās par Baumanu neiztrūkstošs ir teikums par teoloģijas studijām Erfurtē. Izrādās – viņam savulaik izsniegta matrikula nevis teoloģijas (*Theologie*), bet filoloģijas (*Philologie*) studijām, turklāt universitātes arhīvā nav nekādu citu ziņu par viņu. Pagaidām arhīvos nav izdevies atrast apstiprinājumu Baumaņa saka-riem ar Pēterburgas Ķeizarišķo mākslas akadēmiju (bija ziņas par viņam piešķirto “nozīmētā” – *назначенный* – nosaukumu, tātad samērā augstu statusu starp 1. pakāpes mākslinieku un akadēmiķi), šie meklējumi ir turpināmi.

Pateicoties Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem un sadarbojoties ar Erfurtes pilsētas muzeja speciālistiem, ir tapusi jauna versija par it kā visiem zināmo “Baumaņa skolotāja Beka novēlējumu” savam audzēknim. Tie bijuši 111 Johana Zamuela Beka (*Johann Samuel Beck*) darbi, no kuriem lielākā daļa vai pat visi bijuši nevis patstāvīgas gleznas, bet atsevišķu objektu gleznojumi, ko Beks atkārtoti izmantojis savu gleznu veidošanā un šādam mērķim tos nodevis Baumanim. Ir vairāki piemēri, kas šo versiju dara ticamu.

Savulaik vēsturnieks Augusts Būholcs (*August Buchholtz*) rakstījis, ka Johanam Heinriham Baumanim bijuši divi brāļi – Joahims (*Joachim*) un Hermanis Dītrihs (*Hermann Dietrich*). Visu trīs Baumaņu vienlaicīgā uzturēšanās Kokneses pusē 18.–19. gs. mijā un sekojusī pārvietošanās uz Rīgas apkaimi, vairāki ieraksti baznīcu grāmatās un vēl daži apstākļi ļauj domāt par brāļu tuvību un savstarpējo atbalstu mūža garumā. Izrādījās, ka Johana Heinriha Baumaņa māte, superintendenta Joahima Baumaņa (1712–1759) atraitne Šarlote Baumane, dzim. Stafenhāgena (*Charlotte Baumann, geb. Stavenhagen*, 1719–1801), mūža nogali aizvadījusi Sēlijā, kur ilgi dzīvojušas arī viņas trīs mazmeitas – vietējo mācītāju sievas.

Johans Heinrihs Baumanis ne tikai turpinājis no Beka pārņemto metodi atkārtot atsevišķus objektus no gleznas gleznā, bet arī nodevis to tālāk. Ir pamats domāt, ka vismaz dažas no gleznām, ko tradicionāli uzskatām par J. H. Baumaņa darbiem, ir gleznojis cits autors – Joahims Baumanis (*Joachim Baumann*, 1799–1865), mūsu “medību māldera” brāļadēls.

VĒL VIENS AIZMIRSTS LATVIJAS MĀKSLINIEKS – JOHANS FERDINANDS BLAŽEVIČS

Eduards Kļaviņš

1. Jelgavnieks, vēlāk Rīgā dzīvojušais un strādājušais gleznotājs Johans Ferdinands Blaževičs (*Johann Ferdinand Blazewicz*, arī *Blaschewitz*, 1804–1866) līdz šim izzināts un interpretēts minimāli. Īsas biogrāfiskas ziņas un lakoniski vispārīgi raksturojumi atrodami Jūliusa Dēringa (*Julius Döring*) un Jāņa Siliņa tekstos, Vilhelma Neimaņa (*Wilhelm Neumann*), Paula Kampes (*Paul Campe*) un Zaura (*Saur*) leksikonos. Jau nācā ir īsa informācija katalogā “Portrets Latvijā. 19. gadsimts” (2014), kas izdots sakarā ar 2008.–2009. gadā Rundāles pils muzejā sarīkoto šāda nosaukuma izstādi, kurā bija eksponēti divi Blaževiča zīmēti pašportreti.

2. Analizējot un vērtējot Blaževiča mantojumu (78 gleznas Latvijas Nacionālā mākslas muzeja krātuvē), jānonāk pie secinājuma, ka šī “mazāk ievērotā” (Jānis Siliņš) jeb – mūsdienu valodā – marginālā “autsaidera” māksla ir pelnījusi lielāku ievērību. Vairums no zināmajiem Blaževiča gleznojumiem ir nelielas studijas, bet tieši šis apstāklis viņam ļāva nonākt pie droši vien paša neapzinātām ainavu mākslas vērtībām.

3. Blaževičs pēc mācībām Jelgavā pie vietējā gleznotāja Jozefa Dominika Ēksa (*Joseph Dominikus Oechs*) no 1829. līdz 1834. gadam bija pazīstamā Drēzdenes Mākslas akadēmijas pasniedzēja, norvēģu cilmes ainavista Johana Kristiana Dāla (*Johann Christian Dahl*) audzēknis. Dāla “ziemeļnieciskā romantisma” skola neapšaubāmi ietekmēja Blaževiču, kā to rāda saglabājušies gleznojumi. Tai pašā laikā viņa mācību gadu un vēlākās ainavu studijas liecina par neparastu patstāvību un oriģinalitāti, kas konstatējama, salīdzinot tās ar citu lokālo gleznotāju devumu un it īpaši ņemot vērā vēlāko ainavas žanra attīstību Latvijā.

4. Studiju formāts Blaževičam ļāva neņemt vērā “gatavo” ainavu konvencionālo estētiku, bet vairāk paļauties uz tiešajiem iespaidiem un motīvu radītajām noskaņām. Rezultātā radās darbi, kas stāvēja tālu gan no nosacītām idilliskām klasicisma laika kompozīcijām, gan no mākslīgi dramatizētām un citkārt teatrālām romantiķu ainavu sacerēm. Blaževiča studijās konkrēts motīvs kļūst par liriskas ekspresijas izraisītāju, un šķietami necilās studijas jau pārstāv ainavas koncepciju, kuru citi mākslinieki realizēja daudz vēlāk – ap 1900. gadu. Vairākas ikonogrāfiskās un formveides analogijas pamato šādu atzinumu.

SVITENES GLEZNU GALERIJA 19. GADSIMTĀ UN TĀS ĪPAŠNIECE CECĪLIJA FON ANREPA-ELMPTA

Kristiāna Ābele

1900. gadā Vilhelms Neimanis (*Wilhelm Neumann*) Leipcijas žurnāla *Zeitschrift für bildende Kunst* rakstā par Baltijas gleznu kolekcijām kā Kurzemei zaudētu vērtīgu mākslas krājumu īsi atzīmēja “Svitenes un Burgavas mirušās reihšgrāfienes Anrepas-Elmptas bagātīgo vākumu, kas 1893. gadā nonāca zem āmura Ķelnē pie Heberles”. Varētu šķist, ka kopš tā brīža kāda lappuse Latvijas mākslas kolekciju vēstures 19. gs. nodaļā bijusi ne vien aizvērta, bet arī izrauta. Grāmatā par Svitenes un Bērsteles muižām (2003) Imants Lancmanis tikai rakstīja, ka “nostāsti piemin (...) gleznu kolekciju Svitenes pilī, kaut gan no autoriem nosaukts vienīgi Aivazovskis”, tomēr turpat piebilda par četrām gleznām (tag. Mākslas muzejā “Rīgas Birža”), kuras īpašniece dāvinājusi Rīgas Mākslas biedrībai (RMB).

Tieši liecības par Cecīlijas Jūlijas Filipīnes fon Anrepas-Elmptas (*Cäcilie Julie Philippine von Anrep-Elmpt*, 1812–1892) sadarbību ar šo 1870. gadā dibināto organizāciju ļāva nonākt uz pēdām daudzām vārdos nosaucamām un visbeidzot pa daļai arī attēlos skatāmām viņas izveidotās kolekcijas “ēnām”. 1869. gada izskaņā grāfiene 40 mākslas darbus atgādāja no Svitenes uz gleznu izstādi Šepingu (*Schöppingk*) namā Jelgavā. 1871. gada vasarā piezīme par piederību grāfienei Anrepai-Elmptai no Svitenes bija pievienota desmitam plašās Rīgas Politehnikumā sarīkotās gleznu izstādes kataloga ierakstu. 1873. gadā RMB aktīvists, mākslinieks un žurnālists Leopolds fon Pecolds (*Leopold von Pezold*) paša rediģētajā laikrakstā *Rigasche Zeitung* aizrautīgi atainoja RMB pārstāvju pulciņa “mākslas ceļojumu” pa Zemgales muižām un pilīm ar galveno mērķi apskatīt “Svitenes galeriju” – četrās pils istabās un zālē lieliskā apgaismojumā izvietotas “193 vecākas un jaunākas eļļas gleznas”, kuru krāšanu grāfiene bija pārņēmusi no mirušā vīra Jozefa Karla (*Joseph Karl von Anrep-Elmpt*, 1796–1860). Tovasar biedrības krājumu sāka papildināt Anrepas-Elmptas dāvinājumi, un 1878. gadā RMB kopsapulce viņu vienbalsīgi pasludināja par organizācijas goda biedreni.

1892. gadā dzimteni sasniedza vēstis par sviteniešu “ļoti mīļotās, labsirdīgās un labdarīgās” dzimtkundzes nāvi un apbedīšanu Vācijā. 1893. gadā *Düna-Zeitung* informēja par 5.–6. jūnijā Ķelnē gaidāmo Anrepas-Elmptas mantojuma 118 gleznu izsoli, atsaucoties uz paziņojumu žurnālā *Kunstchronik* un katalogu. Vācijas antikvārajā tirgū atrasts šī iespieddarba “Svitenes un Burgavas reihšgrāfienes atraitnes fon Anrepas-Elmptas mantojuma gleznu galerija” (*Gemälde-Galerie aus dem Nachlass der Frau Reichsgräfin-Witwe von Anrep-Elmpt zu Schwitten und Burgau*) eksemplārs tagad dod iespēju aprakstos un attēlu izlasē sīki iepazīties ar kādreizējā krājuma pamatsaturu, vedina meklēt ziņas par šo darbu turpmāko likteni un prasa 19. gs. Latvijas mākslas dzīves ainā ierakstīt to bijušās īpašnieces veikumu.

PAPILDINĀJUMI 19. GADSIMTA UN 20. GADSIMTA SĀKUMA LATVIJAS MĀKSLINIEČU DARBU “GALERIJAI”

Baiba Vanaga

Strādājot pie disertācijas “Sievietes mākslinieces Latvijā laikā no 19. gadsimta vidus līdz 1915. gadam” (Latvijas Mākslas akadēmija, 2015), darba vajadzībām sastādīju attiecīgā laika mākslinieču sarakstu ar aptuveni 100 vārdiem, kas atrodami dažādos avotos. Tomēr lielākā daļa vārdu tā arī palika tikai īsbiogrāfiju vai pat atsevišķu pieminējumu formā bez reproducētiem vai Latvijas nozīmīgākajās mākslas kolekcijās un atsevišķos iepazītajos ārvalstu krājumos atrodamiem mākslas darbiem. Tāpēc disertācijas tekstā sīkāk izklāstītas tikai 22 mākslinieču biogrāfijas un analizēti viņu darbi, vēl aptuveni tādu pašu skaitu mākslinieču tikai īsi vai nedaudz izvērstāk pieminot un viņu darbus reproducējot. Turpinot ar Latvijas teritoriju saistīto 19. gs. un 20. gs. sākuma mākslinieču biogrāfiju un radošās darbības izpēti, izdevies gan papildināt jau iepriekš izvērtētos dzīvesgājumus un līdz ar jaunu mākslas darbu atradumiem paplašināt priekšstatu par šo autoru veikumu, gan iepazīt līdz tam tikai pēc vārda zināmu mākslinieču darbus.

Tā, piemēram, noslēdzot 20. gs. sākuma Rīgas mākslas dzīves aktīvās dalībnieces Zuzas Valteres (*Susa Walter*, 1874–1945) biogrāfijas un radošās darbības pārskatu, disertācijā es secināju, ka “šodien Latvijas mākslas vēsturē viņu iespējams ierakstīt vairāk kā vērīgu un spriedumos asu mākslas kritiķi, nevis pietiekoši nozīmīgu sava laika gleznotāju, jo saglabājušies vien pāris viņas darbi”. Šo vērtējumu nu ir iespējams mainīt, jo Karla Širrena biedrības arhīvā Līneburgā tika uzieti gan vairāki viņas ziedu gleznojumi, kāds ekspresīviem triepieniem gleznots pilsētas kafejnīcas skats un klusās dabas uzstādījums, gan fotogrāfijas un pastkartes, kas paplašina priekšstatu par Zuzas Valteres un viņas tuvās līdzgaitnieces Alises Dmitrijevas (*Alice Dmitrijew*, 1876–1945) draugu loku un sniedz ziņas par abu pēdējiem dzīves gadiem. Minētās biedrības arhīvā saglabājušies arī līdz tam darbos neiepazītās, nepilnus 27 gadus nodzīvojušās Lisijas Štegmanes (*Lissy Stegman*, prec. *von Mende*, 1887–1914) 1905.–1912. gadā akvarelēto Latvijas ainavu un ogles portretu zīmējumu kolekcija. Savukārt saziņa ar Sanktpēterburgā dzīvojošo Ellijas fon Loudonas (*Elly von Loudon*, 1852 – pēc 1917) māsas mazmazmeitu pavēra iespēju vismaz virtuālā veidā iepazīt gleznotājas dzimtas pēcteču mājās saglabātos mākslas darbus un mākslinieces fotoportretus, kā arī deva jaunas norādes viņas biogrāfijas un radošās darbības izpētei.

Pēdējos pāris gados izdevies atrast vēl vairākus Latvijas pētniekiem līdz šim nezināmus mākslas darbus, kas papildina priekšstatu par mākslinieču veikumu 19. gs. un 20. gs. sākumā. Referātā iepazīstināšu ar daļu no šiem atradumiem.

JĀZEPA VĪTOLA PORTRETU KOLEKCIJA Zaudējumi un atradumi

Zane Prēdele

Referāta pieteikumam piedāvāts mākslinieka Jura Soikana (1920–1995) Lībekā gleznotais komponista profesora Jāzepa Vītola (1863–1948) pēdējais portrets, kam piemīt kultūrvēsturiska nozīme, jo tas ir vienīgais atveids, kuram latviešu mūzikas klasiķis personiski pozējis. Portrets ticis pasūtīts saistībā ar Jāzepa Vītola gaidāmo 85 gadu jubileju. Par gleznas tapšanas procesu un tālāko *mūžu* Juris Soikans sniedzis skrupulozas ziņas. Šī notikuma dokumentācija glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā. Referātā tiks ieskicēta gleznotāja, grafiķa, pedagoga un mākslas zinātnieka Jura Soikana radošā darbība gan trimdā, gan Latvijā un atspoguļotas viņa uzticības pilnās sarakstes saiknes ar trimdas latviešu māksliniekiem un mūziķiem.

Profesora Vītola portretā, ko jaunais Soikans sāka gleznot 1947. gada nogalē ap Ziemassvētkiem, viņam izdevās godīgi dokumentēt komponista personības vecuma traģēdiju un bēgļu gaitas svešumā. No paredzētajām 24 pozēšanas sesijām Vītols paguva apmēram tikai pusi, un Soikans gleznu pabeidza jau pēc komponista nāves 1948. gada jūlijā. Jāzepa Vītola atraitne Annija Vītola (1890–1982), viesodamās padomju Latvijā, šo pēdējo vīra portretu 1976. gada 1. septembrī dāvināja Jāzepa Vītola vārdā nosauktajai Latvijas Valsts konservatorijai. 80. gadu beigās portrets no Latvijas mūzikas augstskolas telpām pazudis bez vēsts, un šobrīd tā atrašanās vieta nav zināma.

Par senāk, Krievijas revolūcijas laikā un kara apstākļos, zudušiem portretiem un latviešu mākslinieku ainavām liecina Jāzepa Vītola memuāri. Radošie kontakti un korespondence ar latviešu māksliniekiem viņa Sanktpēterburgas un Rīgas dzīves periodā atklāj fragmentāras, taču jaunas nianšes Latvijas kultūras vēstures kontekstā. Referātā tiks aktualizēti Jaņa Rozentāla, Vilhelma Purvīša, Gustava Šķiltera, Ludolfā Liberta, Jāņa Roberta Tillberga, Anša Cīruļa un pagaidām vēl nenoskaidrotu krievu mākslinieku darbi no profesora Vītola personiskās kolekcijas dzīvoklī, kas mākslas darbu un dāvināto relikviju dēļ atgādinājis muzeju.

POST SCRIPTUM JAŅA ROZENTĀLA JUBILEJAS GADAM

Aija Brasliņa

“Tautas mīluļa” Jaņa Rozentāla simt piecdesmitā dzimšanas diena, kas bija iekļauta starptautiskajā UNESCO svinamo dienu kalendārā, no jauna rosināja latviešu klasiķa tagad zināmo, izpēti un eksponēšanai pieejamo mākslas darbu pārlūkošanu un apkopošanu, vienlaikus veicinot mazāk apgūtu radošās darbības aspektu un plašās fotokolekcijas analīzi. Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā Rīgā sarīkotā retrospektīvā izstāde “Janis Rozentāls (1866–1916). Māksla un tehnika” (2016. gada 12. augusts – 30. oktobris, kuratore Aija Brasliņa, zinātniskā konsultante Inta Pujāte) un tai sekojošā apjomīgā izdevuma “Janis Rozentāls” (sast. Aija Brasliņa un Laima Slava, Rīga: Neputns, 2017) sagatavošana papildināja priekšstatus par jubilāra atstāto māksliniecisko mantojumu ar jaunu informāciju un atklājumiem. Saspēlē ar kanoniskiem meistardarbiem, piemirstām un jaunatrastām daiļrades liecībām retrospekcija ietvēra arī monitorā slīdošu “ēnu galeriju”, kas vēstīja par daļu no ražīgā un iecienītā gleznotāja bez pēdām zudušajiem, pēc atrašanās vietas nezināmajiem vai tobrīd vēl neuzietajiem artefaktiem. Realitātē no tās, piemēram, jau ir atgriezies glezna “Saules riets” (“Pie upes”, ap 1910, Zuzānu kolekcija). Līdzīgi ar galeriju un izsoļu namu starpniecību privātkolekcijās Latvijā nonākuši vairāki gleznojumi, kas attiecas uz Rozentāla pēdējo Somijas vasaru.

Aizvadītais jubilejas gads, kāpjot cenu līmenim, aktivizēja klasiķa darbu piedāvājumu vietējā mākslas tirgū. Rozentāls, kurš pieder pie visaugstāk vērtētajiem nacionālās skolas pārstāvjiem, ar nevienmērīga līmeņa oriģināldarbiem regulāri ir pārstāvēts izsolēs Latvijā un palaikam arī ārzemēs. Nesenā pagātnē no privātīpašumā apslēptā “aisberga” neredzamās daļas uz redzamo ir pārvietojušies ievērības vērti paraugi, kuri nebija apzināti vai pieejami reproducēšanai, sastādot iepriekšējo pamatīgo mākslinieka daiļrades pārskatu – reprodukciju albumu “Janis Rozentāls” (sast. Inta Pujāte, Rīga: Liesma, 1991).

Intrigējošajā un sarežģītajā Rozentāla mākslas darbu atribūcijā un provenances noskaidrošanā izmantojami dažāda rakstura vizuālie un rakstiskie avoti – gleznotāja korespondence un t. s. ienākumu burtnīca (1905–1915, Rakstniecības un mūzikas muzejs), paša autora un viņa laikabiedru uzņemtās fotoreprodukcijas, vairāku piemiņas izstāžu fotofiksācijas, 19.–20. gs. mijas periodika, izstāžu katalogi un citi pētnieciskie materiāli. Līdzās rezumējumiem par “ēnu galerijas” veidošanu referāts galvenokārt iepazīstinās ar pēdējā laikā piedzīvoto nozīmīgu Rozentāla oriģināldarbu parādīšanos Latvijas mākslas vēstures pētnieku redzeslokā.

REFERENTI

Dr. Ilona Audere

Mencendorfa nams
ilona.audere@inbox.lv

Dr. Kristiāna Ābele

LMA Mākslas vēstures institūts
kristiana_abele@hotmail.com

Dr. Aija Brasliņa

Latvijas Nacionālais mākslas muzejs
aija.braslina@lnmm.lv

Mag. art. Karīna Horsta

LMA Mākslas vēstures institūts
karina.horsta@gmail.com

Dr. habil. Eduards Kļaviņš

LMA Mākslas vēstures institūts
eduards_klavins@tvnet.lv

Dr. Daina Lāce

LMA Mākslas vēstures institūts
daina.lace@lma.lv

Mag. art. Edīte Parute

LMA Dizaina nodaļa
edite.parute@inbox.lv

Dr. Zane Prēdele

Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs
zane.predele@jvlma.lv

Mag. art. Edvarda Šmite

edvarda.smite@gmail.com

Dr. Baiba Vanaga

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
baiba.vanaga@arhivi.gov.lv